

Okuma Eylemi (Okumak, Ne Yapmak Demektir)

Cavit BİNBAŞIOĞLU *

5 Temmuz 1928 tarihinde Ankara'da çıkmakta olan **Hayat** adlı derginin 4.cildinin 84.sayısında "Okumanın Manası" başlıklı bir yazı yayımlanmıştı. Bu yazı, Türkçeye Fransızca bir dergiden çevrilmiştir. Yazarı Gerkut'tur. Yazıda çevirenin adı yoktur. Rahmetli öğretmenimiz A.Fuat Baymur'un "Türkçe Öğretimi" adlı kitabının içinde ve kaynakçasında yazının İhsan Sungu tarafından Türkçeye çevrildiği belirtilmiştir. Yazıda "okuma" eyleminin niteliği, ilginç bir benzetme ile açıklanmaktadır. Öğretmenimiz A.Fuat Baymur, bu yazıyı derslerinde öğrencilere inceledikten sonra, çoğalttırarak onlara dağıtırdı. Bu değerli yazıdan genç kuşakların yararlanabilmeleri için, bugünkü Türkçeye çevirerek yayımlıyoruz:

Birkaç ay önce çağrılı bulunduğum bir yerde, sofrada ortaya atılan bir soru, ilginç bir konuşmaya vesile oldu. İlköğretimin bir sorunu tartışılıyordu. Bu sırada ev sahibi, konuklardan birine dönerek: "Okumayı ne zaman öğrendiniz?" sorusunu sordu. Konuk, biraz gururla: "Üç yaşında" cevabını yetiştirdi. Bu kez, ev sahibi, diğer konuklara: "Ya siz?" dedi. O da : "Doğrusu iyi bilmiyorum ama , beş yaşında sanıyorum." dedi. Ondan sonra, uzaktaki kadına "Ya siz?" diye soruldu. Kadın, duraksayarak, bir sıkılma dönemi geçirdi. En sonra, kızarak, dokuz yaşına gelmeden harf-

leri öğrendiğini söyledi. Aynı soru, böylece, bütün konuklara yöneltildi. Ev sahibinin aldığı cevaplar, teknik bir sorunun uygun ve doğru cevaplarıydı. Her biri yalnız başına alınınca, tam sorulan şeyi bildiriyordu. Fakat, birbiri ardına hepsi dikkate alınınca, bu cevapları yeterli bulmadım. Görülüyor ki, konuklar, kendilerine sorulan "okumayı öğrenme" sözünün teknik anlamından başka olan anlamlarını görmezden geliyorlardı. Bu sözün daha derin anlamlarını bir tarafa bırakmaları, bilinçli bir ihmalden değil; bu anlamlara, bilinçsiz olarak, daima önem vermemiş olmalarından kaynaklanıyor. Ben , sorunu önemli bulduğum için, bu yöne dikkatleri çekmek istedim. Bundan dolayı, ev sahibi, bana da okumayı ne zaman öğrendiğimi sorunca, bir gülümseme ile, henüz öğrenmekte olduğumu söyledim.

Bunu izleyen söyleşinin sonucunda, son derece hayretle gördüm ki, o edebi ve az çok düşünür sayılan toplum üyelerinden hiçbiri "okuma öğrenme" sözünün, ilkokuldaki anlamından (teknik anlamından) başka bir anlamı olduğunu hiç düşünmemişti. Okumanın ilkokuldaki anlamı da alfabe harflerinden oluşan sözcükleri tanımak, birçok sözcüğün sözlük anlamını öğretmek ve böylece "baskı ya da el yazısı ile gönderilen iletileri almak"tan başka bir şey değildir. Konuklardan hiçbiri, biz okurken ne yaptığımızı, kendi kendine sormamıştı. Bundan dolayı, hepsi, "okuma"nın aslında, "alıcı bir süreç"

* Emekli Eğitimci

olduğu kanısını taşıyordu. Hepsi, baskı yazısını, öyle sessiz bir telefon gibi kabul ediyorlardı ki, yazar, sanki telefonun bir ucundan söz söylerken, öbür ucundan da dinleyicileri (sadece okumanın yolunu öğrenmiş olmakla), o sözü olduğu gibi dinlerler. Gerçekte ise, böyle, bir kanı (anlayış) hiç doğru değildir. Hatta, Bu kanı, olguların yanlış anlatımından değil, onların yanlış ortaya konmasından doğmaktadır. Ben, dikkatleri bu eksikliğe çekince, görüşümü doğrulayacak doğru kanıtlar ve örnekler göstermeye başlayınca, bunu izleyen söyleşi sırasında birçok şey bulduk ve hepimiz coşku ve zevk ile söyleyişi saat bire kadar uzattık.

Sonuçta anladık ki, ilkokulda "okuma öğrenmek" sözüne verilen anlam, o kadar genelleşmiştir ki, okunacak şeylere dair sürekli olarak yazılar yayınlandığı halde, gazete ve dergilerden hiçbiri, "nasıl okumalı?" sorusu üzerine bir yazı yayımlamamaktadır. Yine anladık ki, kitaplar hakkında birçok kitap yayımlandığı halde, hangi kitapları okumamız ve nasıl okumamız gerektiğini bildirecek yayın ya hiç yok, ya da pek azdır. Yine anladık ki, okumak, alıcı bir hareketten çok, yaratıcı bir süreçtir. Okumanın "yaratıcı" bir niteliği olması, salt bedii anlamıyla değil, yaşamsal anlamıyladır. "Okumak", etkin, tamamen kişisel ve yapısal bir işlemdir; durmaksızın yapısal işlevleri gerektiren bir süreçtir. Özetle, okumak, yaşamın bir biçimidir.

Bu son söz, bizim, sırasında ağır ağır, yavaş yavaş elde ettiğimiz izlenimler simgelediği ve birbiri arkasına çıkardığımız sonuçları topladığı için, ben de bu yazıda bu son buluşu (okumanın, yaşamın bir biçimi olduğu üzerindeki buluşu) incelemek ve açıklamak istiyorum.

Bunu başlangıç olarak söyledikten sonra, şimdi usta yüzücüler gibi, birden konumuzun en derin noktalarına dalalım:

II

Sinema icat edilinceye kadar, yeryüzünde yaşayan hiçbir kimse, başka bir kimseye bir öykü anlatmazdı. Evet, ne Musa, ne Homer, ne Dante, ne medda'lar, hatta ne Dickens, kimseye öykü anlatmadı. Bunların en değerlilerinin yapabildiği şey, okurlarını ya da dinleyicilerini, kendi kendilerine öykü söylemeye yöneltmek olmuştur. Bu noktada bir hayret sesi kopacak: "İşte, bir adam ki, ahmakça bir görüşü, başka bir ahmağa açıklıyor!" diye söyleneceğinizi biliyorum. Geliniz tartışmayı sürdürmeden önce, birkaç dakika için, bir sinemaya gidelim.

III

Sinemada "İki Çingiraklı Yılan" adlı coşkulu bir film gösteriliyor. Karanlığa dalalım ve arkadaki boş iskemlelere oturalım. Arkamızdaki makinenin her hareketinden sonra, karşımızdaki donuk perdede, titrek görüntülerle yeşil bir çerçevenin içinde "Cim, bir yılanı rastgelir." yazısı görünür. Bir saniye sonra, bütün seyircilerle birlikte, kendimizi, karşımızdaki manzaraya vermiş buluruz. Arizona'nın kurak bir yamacındaki otlakta, kolları arasında bir kuzu, ardında bir koyun olduğu halde, bir sığır çobanının kaktüs ile dolu bir yamaçtan aşağıya doğru indiğini görüyoruz. Sığır çobanı sağa sola yalpalayarak ayrılıyor. Bize doğru yaklaştıkça, başaklarındaki çeviklik, gözlerindeki sevinç daha iyi fark ediliyor. Derken, birdenbire, ayaklarının altında hareket eden bir leke göründü: Yılan, sığır çobanının üzerine atıldı ve hemen dizine çarptı. Zavallının yüzün-

de şaşkınlık, yılgınlık ve önlem arayışları birbirini izledi. Hemen kuzuyu elinden yere bıraktı. Çakısını çıkardı. Paçalarını yukarı çekti. Çıplak dizinde çakısıyla bir yarık açtı. Zehiri akıtmak için yaranın çevresini sıkıya başlandı. Biraz sonra, boynundaki mendili sargı yapıp dizini bağladığını, topalayarak yamaçtan aşağı indiğini, daha sonra sendelemeye başladığını ve elini bir kayaya dayayarak, durduğunu görüyoruz. Daha sonra, kayaya yaslandı ve en sonra yere düştü. Yine ayağa kalktı ve yürümek için kendini zorladı; fakat, yeniden yere yuvarlandı ve artık kalkamadı. Yalnız, son bir çaba ile, kılıfından tabancasını çıkardı. Havaya üç el sıktı; takatsız kaldı ve yere düştü. Bunun üzerine, uzaktan bir toz bulutu kalktığını, biraz sonra, birkaç atının, büyük bir hızla ilerlediğini, yaklaştığını, sığırtmacın çevresinde toplandıklarını, yarasını incelediklerini, hareketsiz olan bedenini kaldırıp bir atın sırtına bindirdiklerini ve döndüklerini görüyoruz.

O sırada lambalar yandı. Biz de kendimizi, yeniden kalabalık sinemanın içinde bulduk.

IV

Sinema filmlerinin nasıl üretildiğini bilmem öğrenmeye fırsat buldunuz mu? Öbür öyküler gibi, filimler de, önce, kendi kendisine öykü anlatan bir adamın zihninde başlar. Sonra, bu adam, kendi imgelem gücünün ilerlediği yolda, seyircilerinin de imgelem gücüne rehberlik etmek için, öykünün ana çizgilerini kâğıt üzerine geçirir. Yazarın yaptığı bu özete "senaryo" derler. Yazar, senaryoyu film yönetim evine verir. Yönetici, beğenirse, onu, satın alır ve işlem odasına gönderir.

Film işlem odası, hayret edilecek bir yerdir. Burada oynamaya hazır

birçok oyuncu vardır. Ambarda çok zengin dekorlar, oyuncuların giyecekleri çeşitli birçok giysi bulunur. Öbür yandan, işe yarayabilecek binlerce manzaranın listesi de düzenlenmiştir. Birçok makinist hazır beklemektedir. Bir senaryo, film haline getirilmek üzere, işlem odasının zekâsına sunulunca, buranın yöneticisi, filmi simgeleyecek oyuncakları seçer. Dolaplarda, giywsileri çıkartır. Gereken eşyayı ambardan getirir. Olayın geçeceği yerleri, manzara listesinden seçer. Sinematograf, her şeyi tesbit edince, gücüne ve elindeki gereçlere göre, iyi ya da kötü bir biçimde, yazarın öyküsünü, kendi araçlarının sağladığı somut anlatımlarla anlatmaya başlar.

Bulunanlar arasında, filmi seyreden bizler için, onun anlattığı, onun okuduğu şekil, öykünün en son şeklidir. Siz, sığır çobanı Cim'in indiği yamaçtan çok daha güzel bir yamaç görmüş olabilirsiniz. Fakat siz, zihninizde o yamacı, filmdeki yamacın yerine koyamazsınız.

Yazarın öyküsünü asıl okuyan, filmi yapan adamdır; biz değil. O adam, şimdilik, imgelememizin kapısı önünde dikilmiştir. O neyi seçerse, biz onu seyredeceğiz. Sahneye ne korsa, biz, onu göreceğiz. O, sahneden ne çıkarırsa, biz, onu bilemeyeceğiz.

Filmi ortaya koyan adam, dünya kurulalıdan beri, başkasına öykü anlatan ilk adamdır. Belki kendi kendimize: "Ya başkaları, ya Virjil, ya Servantes, ya Balzac, ya da M.Korelli? Bunlar, öykü anlatmamışlar mıdır? "diyeceksiniz. Hayır, bunların hiçbiri öykü anlatmamıştır. Büyükten küçüğüne kadar, bunların her biri, film için yazmıştır: Sinema filmi için değil, bizim zihnimizin filmi için. Çünkü, bir öykü, ayrıntılı bir senaryodan başka bir şey değildir. Her

birimizin kafasında da, bir film işlem odası vardır.

Kitapçada bir kitaba baktığımız, ilk tümcelerine göz gezdirdiğimiz, 247. sayfasındaki yazıyı kısmen okuduğumuz ve kitabın nasıl bittiğini anlamak için sonlarını açtığımız zaman, bir senaryo, bir film yönetim müdürüne sunulmuş demektir. Koltuğumuza yaslanıp elektrik lambasını yaktığımız ve kitabın ilk kısmını açıp okumaya başladığımız zaman, öyküyü bizim işlem odamıza teslim etmiş oluruz.

İnsanların zihni (film işlem yeri) de hayret edilecek bir yerdir. Bütün tanıdığımız, bütün konuştuğumuz, bütün bu kalabalıkta rasladığımız ya da genel yerlerde seyrettiğimiz, ya da geçerken gözümüzün iliştiği bütün insanlar, o yerin oyuncularındır. Bu yer, gerektiğinde, yalnız bir adamdan değil, bu adamların çeşitli özelliklerinden de yararlanır. Bu yer, ahbaplarımızdan birinin yüzünde rastlantı ile bulduğumuz bir anlatımı, geçen sene köy yolunda rastladığımız demircinin vücudunu, dün gördüğümüz bıçak bileyicisinin bıyıklarını, geçen sene bir oyunu yöneten adamın gözlerini bir araya toplayarak bir "kişilik" oluşturur.

Zihindeki işlem yerinin, bundan başka, bir bellek ambarı vardır ki, içi yapı (inşa) ve temsile yarayacak araç ve gereçlerle doludur. Bu yerin zihin dolaplarında birçok giysi bulunur. "İmgelem" adlı ilginç bir makinisti de vardır ki, ambarda bulunmayan şeyleri yapar (inşa eder) ve düzenler. Bir öykünün senaryosu kendisine sunuldu mu, bu yerin zihinsel müdürü, gereksinme duyduğu oyuncukları seçer, temsile yarayacak araç ve gereçleri ambardan, giysileri dolaplardan çıkarır ve gereğine göre onları düzenler. Yazarın öyküsünü, bölüm bölüm, gözler önüne ve

eldeki araç ve gerece göre (iyi ya da kötü bir biçimde) serer ve o öyküyü, zihninde hazır bulunan imgelemsel ve çoşkusal sözlerle yeniden anlatır.

V

Bunda en ufak bir kuşkunuz var mı? Varsa, size bir itirafta bulunacağım: Ben, bile bile sizi aldattım. "İki Çingiraklı Yılan" filmini gördüğümün aslı yoktur. Aslında, böyle bir film yoktur; Ben, bu film masalını, sizin için bile bile uydurdum. Sizin önünüze bir öykü değil, bir öykü iskeleti, yarı bitirilmiş bir senaryo taslağı koydum. Bununla birlikte, iddia ederim ki, okuyunca, siz, kendi imgelemenizin ürünü olan bir "Cim" in, yine kendi ürününüz olan sığır çobanının yamaçtan indiğini gözlerinizin önüne getirdiniz. Öyle olmadı mı? Zaten biraz düşünürseniz, bunun başka türlü olamayacağını görürsünüz. Bizim kendi zihinsel araç ve gereçlerimizin ürünü olan sözler, bir öyküyü bize anlatabilecek biricik sözlerdir. Çünkü, yazarın imgelediği kahraman, ne kadar ayrıntılı betimlenmiş olursa olsun, bizim, hiçbir zaman, gözle göremeyeceğimiz bir kişiliktir. Yazarın öyküsü, bizim yaşadığımız Şikago kentinde geçmiş olsa, biz, öykünün o kısmını, onun Şikago'sunda değil, kendi Şikago'muzda imgeler ve temsil ederiz.

Eğer yazar, bir karakteri, gereğinden fazla ince ayrıntı ile betimlemişse (tasvir etmişse) (eğer, o kendi kahramanını imgeletmek için bizim kendi kahramanlarımızı imgeletmekten bizi âdeta alıkoymuşsa), zihnimiz, en sonunda, omuzlarını silkeleyerek grev yapar ve artık imgelemi keser. Yine bu nedenden dolayı, gereğinden çok ayrıntılı sahne betimlemelerini okurken atlarız. Sözcüklerle fazla ayrıntı betimleyen görünümlere karşı imgelemimizin gözleri kapalıdır.

Doğanın bu acımasız yasasının yalnız duyularımızla ilgili şeylere karşı olduğu sanılmamalıdır. Daha az somut olan şeylere de, bu uygulanabilir. Bizden "korku"yu betimlememizi isteseler, biz, bu coşku türünü, kendi başımızdan geçtiği gibi betimleyebiliriz. Zihinsel bir tutumu gözümüzün önüne getirmemiz bizden istense, biz, ancak kendi zihnimizde yaşatarak, o tutumu canlandırabiliriz. Eğer, bizim yazarın senaryosu, coşkusal bir tepki betimlemesini içeriyorsa, biz, bunu, kendi ruhsal laboratuvarımızdaki coşku ile tamamlar ya da coşkumuzu onun yerine koyarız.

VI

Şimdiye kadar yaptığımız bu açıklamalardan şu sonucu çıkarmak istiyoruz: **Biz, kendi izlenimlerimize (yaşantılarımıza) dayanarak okuruz.** Biz, daha önce gördüğümüz, işittiğimiz, kokladığımız, tattığımız ve duyduğumuzdan (duyumsadığımızdan) yararlanarak okuruz. Biz, daha önce almış olduğumuz coşkuyu, yaşadığımız aşkı, geçirdiğimiz korkuyu, duyduğumuz tiksintiyi duyarak okuruz. Biz, yaptığımız gözlemlere ve bu gözlemlerden çıkardığımız sonuçlara, elde ettiğimiz kanılara ve bu kanılar üzerine kurduğumuz üküllere göre okuruz.

"Okumayı öğrenme", gerçek anlamıyla, zihinsel gereçlerimizi genişletmek ve o gereçleri "yaratıcı" bir biçimde kullanmayı öğrenmek demektir. Biz okurken, yazardan bir şeyler alırız. Fakat bu alışımız, 'yazarın bize anlattığını doğrudan doğruya almak' şeklinde değil, belki yazarın 'eski yaşantımızdan yeni bir biçimde yararlanmamız için bizi özendirilmesi' şeklinde ortaya çıkar.

VII

Gerçek şudur ki, bizim kafalarımızda film yönetim evi yanında,

başka işlem yerleri (yapımevleri) de vardır. Bunlardan biri de "damıtma yeri"dir. Burada yaşantının ilk (ham) maddeleri, örneğin bir parmağın ateşe dokunup yansması, gizli bir süreç ile işleme konur. Buradan izlenimle (örneğin ateşin yakıcı olduğu izlenimi) çıkarılır. Çoğumuz, kendi deneyimlerimizle biliriz ki, ateşin yakıcı olduğu kanısı, bir çocuğun kafasına sokulamaz. Yapılacak en iyi şey, "damıtma yeri" kapısında, "yaşantının alınmasını" sağlamaktır. Fakat, kafamız ilk elden alınan izlenimleri damıtmaktan fazla bir şey de yapar; izlenimleri birbirine bağlar ve gerektiğinde düzeltir. İzlenimlerden iki ya da daha çoğu arasında "bireşim" (sentez) yapar. Bu bireşimden de "üstün bir özet", örneğin, "benzerlik" (müşahabet) yargısını çıkarır. Benzer izlenimlerden de bireşim yaparak, bunların damıtılmasından, daha ince bir "esans" (genellemeler) elde ederiz. Bunlar, bizim damıtma yerimizin ürünü olan düşünlerdir. Bu düşünler, bizim, ticaretteki depolanmış mallarımız gibidir. Bunlardan her biri şöyle diyelim, kendi şişesinde korunmuş ve daha sonraki yaşantılarda kullanılmak üzere hazırlanmışlardır. Bu işlemler, çok kez, hemen çoğunlukla, başkasının isteği ya da telkini sonucu ortaya çıkar.

Şimit, Cons'a rastlamıştır, aralarında bir konuşma geçmiştir. Şimit karısına: "Bizim Cons, bugün bana bir akıl verdi." der. "Yeni düşünce mi?" Hayır. Cons'un ona verdiği bir formüldür. Cons, kendisine 68 numaralı şişedeki bilgi ile 7042 numaralı şişedeki bilgiden birer, parça alıp birbirine karıştırırsa, şu ya da bu sonuçları alacağını salık verdi. Şimit de Cons'un dediğini yaparak, o sonuçları aldı. Ya Şimit'te depolanmış olarak bu ecza olmasaydı?

VIII

Şimdi sorunumuza dönelim: Bu yazıyı okumaya başladığınız zaman, şimdi kafanızda var olan birkaç kanı, belirli olarak yoktu. Örneğin, yazarlar, bize öykü anlatmazlar; onlar, yalnız kendi kendimize öykü söylemek için bize yönerge hazırlarlar. Onlar, nihayet, "bize yapacağımız senaryoyu yazarlar" kanısı zihninizde yok idi. Bu kanı, zihnimize nasıl girdi? Hiç kuşkusuz, benim onu kafanıza koymam ile değil. Hâlâ o düşüncede misiniz? Öyle ise, yazının ikinci bölümüne yeniden bir göz gezdiriniz.

Hayır, ben, o düşünceyi kafanıza koymadım. Koyamazdım da. Bütün yapabildiğim şey, bu kanıyı damıtıcıdan geçirmeniz için, gereken çeşitli formülleri sıra ile size sağlamak, bu konuda gereksinme duyduğunuz ham maddeleri elde etmenize yardım etmek ve elinize geçen ecza ile bireşim yapmanız (terkip etmeniz) için zaman zaman sizi özendirmeğidir.

Örneğin, ben, "okumayı öğrenmek" sözünün iki anlamı olduğuna gereksinme duyacağınızı biliyordum. Bu görüşün zihninizde depolanmış halde olmadığından hiç kuşku duymamıştım. Bunun için depolanmış olandan sağlayabileceğinizi tahmin ettiğim kanıları

(örneğin "okumayı ne zaman öğrendiniz?" diye soran ev sahibini, bu soruya çocukluğunda okumaya ne zaman başladığını söyleyerek cevap veren konuklar ile henüz okumayı öğrenmeye çalıştığını söyleyen konukları) gözlerinizin önüne getirmeyi, size telkin ettiğim üzere, bir davranış gösterdiniz. Böylece istenen sonucu elde ettiniz.

Yazar sıfatıyla, benim ereğimin bir kısmı bu idi. Bu konuda "düşünleri, zihinsel alanda temsil etmeye sizi yöneltmekle", "bu izlenim taşıyan ya da gerçekleştiren insanları imgelemeye sizi çağırmağa" ereğime ulaştım. Bunun için de, o ziyafet olayını icat ettim. (Çünkü, o ziyafetin de "İki Çingiraklı Yılan Filmi" gibi aslı yoktur.)

Bunlar, amaçlı olarak uydurulmuştur. Film sonunda, sizin "Biz, okurken, yazarın zihinsel gereçleriyle değil, kendi zihinsel gereçlerimizle okumakta olduğumuz" görüşüne gereksinme duyacağınızı tahmin etmiş ve bunların sizde depolanmış olarak mevcut olmadığından korkmuştum. Fakat, bu düşünce, başka düşüncelerin (daha yalın düşüncelerin) karışımıyla kolayca elde edilebilir bir düşünce değildir. Bu, öyle bir düşüncedir ki, biz, onu, ancak ilk elden "yaşantı" ile (bir iş yaparak ya da başkasının yaptığını görerek) elde ederiz.